

Η θεωρία του Kohlberg για την ηθική ανάπτυξη

Εύη Μακρή-Μπότσαρη

Η θεωρία του Kohlberg για την ηθική ανάπτυξη

- Ο Lawrence Kohlberg υποστήριξε ότι η «ηθικότητα» δε θα πρέπει να ορίζεται με βάση το βαθμό συμμόρφωσης προς τις επικρατούσες κοινωνικές νόρμες, γιατί τότε πρόκειται για μια φιλοσοφική κυρίως και όχι τόσο ψυχολογική έννοια.
- Η ηθικότητα του κάθε ατόμου θα πρέπει να αξιολογείται σε συνδυασμό με τις προθέσεις του καθενός και τη προσωπική σκοπιά θεώρησης των πραγμάτων.
- Για να εντοπίσει τις διάφορες εξελικτικές αλλαγές της ηθικής κρίσης των ανθρώπων χρησιμοποίησε υποθετικά ηθικά διλήμματα, υιοθετώντας κατά βάση την τεχνική της ανοιχτής συνέντευξης.

Η θεωρία του Kohlberg για την ηθική ανάπτυξη

- Μετά τη παρουσίαση του κάθε διλήμματος έκανε μια σειρά ερωτημάτων, προκειμένου να καταλάβει πώς το άτομο αξιολογούσε τη συμμόρφωση στους νόμους, την ιδιοκτησία, τη ζωή, το θάνατο, τη φιλία και την απονομή δικαιοσύνης.
- Μέσα από όλη αυτή την ερευνητική διαδικασία, ο Kohlberg κατέληξε σε τρία επίπεδα ηθικής σκέψης με ιδιαίτερα γνωρίσματα το καθένα όπου:
- Το κάθε επίπεδο περιλαμβάνει δύο στάδια- στα οποία εξειδικεύονται περισσότερο τα χαρακτηριστικά της ηθικής σκέψης καθώς συντελείται η εξέλιξη.

Τα στάδια του Kohlberg μέσα από την απάντηση στο ερώτημα : Γιατί να τηρήσω έναν κανόνα;

Στάδιο 1

- Γιατί δε θα τιμωρηθώ.

Στάδιο 2

- Γιατί θα ανταμειφθώ αργότερα.

Στάδιο 3

- Γιατί το θέλουν οι φίλοι μου.

Στάδιο 4

- Γιατί είναι νόμος.

Στάδιο 5

- Γιατί η τήρηση των κανόνων είναι για το καλό της κοινωνίας.

Στάδιο 6

- Είναι ένας αφηρημένος, καθολικός κανόνας και μπορώ να ζω σύμφωνα με αυτόν γιατί είναι δίκαιος. Αν δεν ήταν δίκαιος κανόνας, δε θα τον τηρούσα.

Υποθετικά διλήμματα και διδακτέα ύλη

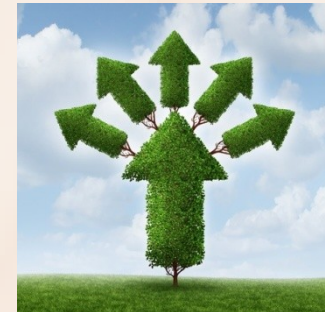
Η κατά περίπτωση ενσωμάτωση υποθετικών διλημάτων στη διδακτέα ύλη ή η χρήση των παραπάνω στρατηγικών για πρόκληση συζήτησης:

- Μπορεί να επιτευχθεί σε συγκεκριμένες τάξεις και δεν περιλαμβάνει εκπαιδευτική αλλαγή στο μακροεπίπεδο του σχολείου.
- Υπάρχει διαθέσιμο στο εμπόριο οπτικοακουστικό υλικό που μπορεί να βοηθήσει και να ενισχύσει τη προσπάθεια των εκπαιδευτικών.
- Οι στρατηγικές διδασκαλίας στο πλαίσιο της χρήσης υποθετικών διλημάτων στη σχολική αίθουσα μπορούν να εφαρμοσθούν σε διάφορα μαθήματα και να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθιερωμένης διδακτέας ύλης.

Παραδείγματα

- Το πρώτο παράδειγμα είναι το μάθημα λογοτεχνίας, διδασκόμενο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση που σχεδιάστηκε ειδικά για να ενισχύσει τη γνωστική σύγκρουση και την αντιληπτική προοπτική αντίληψη και τις ικανότητες της κριτικής και λογοτεχνικής ανάλυσης.
- Το δεύτερο παράδειγμα αναφέρεται στο πλαίσιο ενός προγράμματος κοινωνικών επιστημών:
  - Πλαισιώνοντας ιστορικά περιστατικά με όρους διλημάτων που οι ίδιοι δημιούργησαν για τους πρωταγωνιστές τους.
- Ένα τρίτο παράδειγμα θα μπορούσε να αφορά σε μία ενότητα σχετικά με την περίοδο του Ολοκαυτώματος και τη συμπεριφορά των ανθρώπων με στόχο:
  - Να βοηθήσει τους μαθητές να βρεθούν αντιμέτωποι με την ιστορία
  - Να βοηθήσει τους μαθητές να βρεθούν αντιμέτωποι με τους εαυτούς τους.

Τα οφέλη των υποθετικών διλημμάτων

Μετά από ένα εύλογο χρονικό διάστημα που οι μαθητές θα έχουν εξασκηθεί στην επεξεργασία υποθετικών ηθικών διλημμάτων:

- Τα υποθετικά διλήμματα μπορούν να μεταφερθούν σε καθημερινά θέματα αμεροληψίας στο σχολείο ή σε κάποιο άλλο εκπαιδευτικό και κοινωνικό πλαίσιο.
- Τα προγράμματα του Kohlberg, γνωστά ως σχολεία «κοινοτικής δικαιοσύνης» αντικατοπτρίζουν όχι τόσο τα όρια της ηθικής ανάπτυξης μέσα από συζητήσεις περί διλημμάτων
- Αλλά την πεποίθηση του Kohlberg ότι η δυνατότητα για ηθικές ερμηνείες πρέπει να συνδυάζεται με τη δημιουργία κοινοτικών νορμών και κανόνων μέσα στο σχολικό πλαίσιο.

Τα ηθικά Διλλήματα του Kohlberg

Παράδειγμα

- Στην Ευρώπη μια γυναίκα πέθαινε από ένα σπάνιο είδος καρκίνου. Υπήρχε ένα φάρμακο που οι γιατροί πίστευαν ότι μπορούσε να τη σώσει. Ήταν μια μορφή ραδίου που ο φαρμακοποιός της πόλης είχε ανακαλύψει πρόσφατα. Το κόστος του φαρμάκου ήταν μεγάλο και ο φαρμακοποιός πουλούσε μια μικρή δόση του (που πιθανόν μπορούσε να σώσει μια ζωή) 2.000 Ευρώ, δηλαδή 10 φορές πάνω από το κόστος.
- Ο Χάιντς, ο σύζυγος της άρρωστης γυναίκας, δανείστηκε όσα χρήματα μπορούσε, περίπου 1.000 Ευρώ, τα μισά δηλαδή από όσα χρειαζόταν. Είπε στο φαρμακοποιό ότι η γυναίκα του πέθαινε και του ζήτησε να του πουλήσει το φάρμακο φθηνότερα ή να του επιτρέψει να το πληρώσει αργότερα. Ο φαρμακοποιός απάντησε «όχι, ανακάλυψα το φάρμακο και θα βγάλω χρήματα από αυτό».
- Απελπισμένος, ο Χάιντς διέρρηξε το φαρμακείο και έκλεψε το φάρμακο για την γυναίκα του. Έπρεπε να το κάνει αυτό;;

Εξετάζοντας τις δομές σκέψης μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών

- Ο Kohlberg ενδιαφερόταν στην πραγματικότητα λιγότερο για την ίδια την απάντηση (τι δηλαδή θα έπρεπε να κάνει ο Χάιντς) και περισσότερο για το σκεπτικό- τις «δομές σκέψης» που χρησιμοποιούσε το άτομο για να δικαιολογήσει την απάντηση του.
- Αν λοιπόν ένα παιδί έλεγε «ο Χάιντς έπρεπε να κλέψει το φάρμακο, για να σώσει την ζωή της γυναίκας του» έπρεπε να εξηγήσει γιατί η ζωή της γυναίκας ήταν τόσο σημαντική.
- Μήπως επειδή μαγείρευε και σιδέρωνε για τον Χάιντς; Ή επειδή είναι καθήκον του συζύγου να σώσει την γυναίκα του;
- Ή μήπως επειδή η διατήρηση της ζωής είναι μια από τις υψηλότερες ανθρώπινες αξίες;

Εξετάζοντας τις δομές σκέψης μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών

- Για να προσδιορίσει τη «δομή» της ηθικής σκέψης ενός ατόμου, ο Kohlberg έκανε κάποιες διερευνητικές ερωτήσεις:
  - Έχει ο Χάιντς υποχρέωση να κλέψει το φάρμακο;
  - Αν ο Χάιντς δεν αγαπά την γυναίκα του, θα πρέπει να το κλέψει για εκείνη;
  - Θα έπρεπε ο Χάιντς να κλέψει φάρμακο αν επρόκειτο για ένα ξένο;
  - Είναι σημαντικό για τους ανθρώπους να κάνουν ότι μπορούν για να σώσουν μια ζωή;
  - Είναι ενάντια στο νόμο να κλέβεις;
  - Για το λόγο αυτό αποτελεί ηθικό σφάλμα;

Ο τελικός στόχος

- Σκοπός αυτών των διερευνητικών ερωτήσεων ήταν να διευκρινιστεί ο τρόπος σκέψης των ατόμων πάνω στα ζητήματα της υπακοής και της εξουσίας από τη μια πλευρά και πάνω στα ζητήματα των ανθρώπινων αναγκών, δικαιωμάτων και προνομίων από την άλλη.

Το δίλημμα της Holly: Ένα υποθετικό δίλημμα για παιδιά του δημοτικού

- «Η Holly είναι ένα οχτάχρονο κορίτσι που του αρέσει να σκαρφαλώνει στα δέντρα. Είναι η καλύτερη στη γειτονιά στο σκαρφάλωμα των δέντρων. Μια μέρα καθώς κατεβαίνει κάτω από ένα ψηλό δέντρο, πέφτει από ένα κλαδί αλλά δεν χτυπά.
- Ο πατέρας της την βλέπει να πέφτει. Είναι αναστατωμένος και της ζητά να του υποσχεθεί ότι θα σταματήσει να σκαρφαλώνει στα δέντρα. Η Holly το υπόσχεται.
- Αργότερα την ίδια μέρα, η Holly και οι φίλες της συναντούν τον Shawn. Το γατάκι του Shawn παγιδεύτηκε πάνω σε ένα δέντρο και δεν μπορεί να κατέβει κάτω. Κάτι πρέπει να γίνει αμέσως, αλλιώς το γατάκι μπορεί να πέσει κάτω.
- Η Holly είναι η μόνη που ξέρει να σκαρφαλώνει στα δέντρα τόσο καλά ώστε να μπορεί να φτάσει το γατάκι και να το κατεβάσει κάτω, και θυμάται την υπόσχεση που έδωσε στον πατέρα της.
- Η Holly πρέπει να βοηθήσει τον Shawn σκαρφαλώνοντας στο δέντρο για να κατεβάσει το γατάκι κάτω; Γιατί ναι ή γιατί όχι;»

Διερευνητικές ερωτήσεις που ακολουθούν το δίλημμα της Holly

- Υποθέτοντας ότι υπάρχει μια μεγάλη πιθανότητα ο πατέρας της Holly να μην μάθει ποτέ τι έγινε, θα υπήρχε κάποια διαφορά στην απόφασή σου;
- Τι είναι πιο σημαντικό για σένα, να βοηθήσεις ένα φίλο ή να τηρήσεις την υπόσχεση που έδωσες στον πατέρα σου;
- Θα διαφοροποιούσες την απάντησή σου εάν γνώριζες ότι υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να πιαστεί η Holly και να τιμωρηθεί;
- Εάν η Holly δε σώσει το γατάκι, ο Shawn θα θυμώσει μαζί της. Πρέπει αυτό να παίξει ρόλο στην απόφαση που θα πάρει; Γιατί;

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

- Ο δάσκαλος δεν ενθαρρύνει τα παιδιά να βρουν λύση στο πρόβλημα ρωτώντας τους για παράδειγμα, τι θα έκαναν στη θέση της Holly.
- Παρόλο που ο δάσκαλος δεν πιέζει προς μια απάντηση που να δίνει λύση στο πρόβλημα τα παιδιά μπορεί να δώσουν κάποιες λύσεις.
- Το να κληθεί η πυροσβεστική υπηρεσία μπορεί να είναι μια τέτοια λύση, αλλά αποφεύγεται το δίλημμα.
- Την περίοδο του 1970 η καθοδήγηση του δασκάλου για συζητήσεις που αφορούν τέτοια διλήμματα έδινε έμφαση στο να εστιάσουν ξανά την προσοχή των παιδιών στο δίλημμα και να οξύνουν την σύγκρουση που μπορεί να βιώνουν . Δεν ενθάρρυναν σε γενικές στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων.

Δυσκολεύουν τα διλήμματα τα παιδιά μικρής ηλικίας;

- Είναι πιθανόν τα διλήμματα να αναγκάζουν τα παιδιά να βάλουν προτεραιότητες, και να σπάνε ένα κανόνα για χάρη κάποιου άλλου.
- Αυτό μπορεί να προκαλέσει σύγχυση στα παιδιά τα οποία δεν έχουν μάθει ακόμη να αξιολογούν κάποιον κανόνα όπως είναι η τήρηση μιας υπόσχεσης.

Σε ποιες τάξεις και πόσο συχνά πρέπει τα υποθετικά διλήμματα να παρουσιάζονται στα πλαίσια των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου;

- Ο Kohlberg και οι συνεργάτες του δεν έδωσαν μια απάντηση για αυτή την ερώτηση.
- Η κοινή λογική προτείνει ότι οι αντιδράσεις των παιδιών χρησιμεύουν σαν οδηγός και ότι κάθε καλή δραστηριότητα μπορεί να αποβεί βαρετή με την υπερβολική χρήση της. (Kuhmerker, 1994b).

Το δίλημμα της Sharon: Ένα υποθετικό δίλημμα για εφήβους

- Το «δίλημμα της Sharon» κατασκευάστηκε για να διεγείρει τη φαντασία των εφήβων.
- «Η Sharon και η καλύτερή της φίλη, Jill, μπήκαν σε ένα κατάστημα για να ψωνίσουν. Καθώς έψαχναν η Jill είδε μια μπλούζα που της άρεσε πολύ και είπε στη Sharon ότι ήθελε να τη δοκιμάσει. Η Sharon συνέχισε τα ψώνια.
- Μετά από λίγο, η Jill βγήκε από τα δοκιμαστήρια φορώντας το παλτό της. Απέσπασε την προσοχή της Sharon με τα μάτια της και με το βλέμμα της έδειξε την μπλούζα κάτω απ' το παλτό της. Χωρίς να πει λέξη, η Jill βγήκε από το κατάστημα. Λίγα λεπτά αργότερα ο υπεύθυνος ασφαλείας του μαγαζιού, ο πωλητής και ο διευθυντής του μαγαζιού προσέγγισαν την Sharon.

Η συνέχεια της ιστορίας...

- Η Sharon δίνει την άδειά της στο προσωπικό του μαγαζιού να ψάξουν την τσάντα της, εκείνοι σωστά υπέθεσαν ότι η Jill έχει την μπλούζα και πιέζουν την Sharon να τους δώσει το όνομα του κοριτσιού που ήταν μαζί της. Ο υπεύθυνος του μαγαζιού ισχυρίστηκε: 'Δε μπορώ να αφήνω αυτούς που κλέβουν το μαγαζί να ξεφεύγουν και να περιμένω να ορθοποδήσει η επιχείρηση. Εάν δεν μας πεις, θα κατηγορηθείς ότι βοήθησες ένα άλλο άτομο να διαπράξει το αδίκημα.'
- Πρέπει η Sharon να δώσει το όνομα της Jill στον υπεύθυνο ασφαλείας; Γιατί ναι και γιατί όχι;»

Διερευνητικές ερωτήσεις που ακολουθούν το δίλημμα της Sharon

- Η ερώτηση είναι τι *πρέπει* να κάνει η Sharon, όχι τι θα έκανες εσύ στη θέση της Sharon.
- Το δίλημμα δεν φανερώνει αρκετά τις προσωπικότητες και την ιστορία των δύο φίλων, ώστε να μπορούν οι μαθητές να κάνουν υποθέσεις και φτιάξουν ένα σενάριο της επιλογής τους, βασισμένοι στις πληροφορίες που τους έχουν δοθεί.
- Δεν ενθαρρύνονται να συγκρίνουν πόσο όμοιοι ή διαφορετικοί είναι οι χαρακτήρες της ιστορίας από την δική τους καλύτερη φίλη και τον εαυτό τους.

Διερευνητικά στοιχεία που ακολουθούν το δίλημμα της Sharon

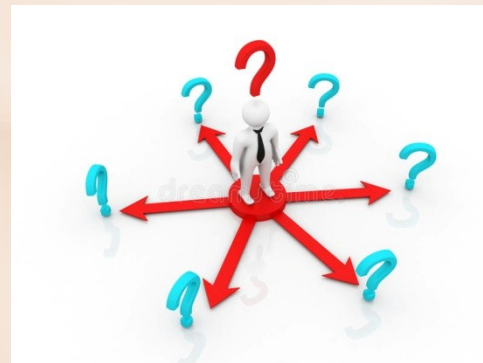
- Το δίλημμα δεν προσφέρει άσχετες πληροφορίες ή ελαφρυντικά. Εάν δεν επιθυμούμε να τις προσφέρουμε εμείς, δεν πρέπει να λάβουμε υπόψη εάν η Jill είναι φτωχή ή αν το έχει ξανακάνει στο παρελθόν.
- Η αναγκαστική λήψη απόφασης στο δίλημμα διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνει κατανοητό ότι το πρόβλημα πρέπει να αντιμετωπισθεί. Η Sharon δε μπορεί να λύσει το πρόβλημα συζητώντας γιατί το έκανε η Jill.
- Η Sharon δε γνώριζε από πριν για το σχέδιο της Jill. Η Jill εξαφανίζεται προτού να αναλάβει δράση η Sharon.

Τι θα συμβεί στη συνέχεια....

- Μερικοί μαθητές θα φλυαρήσουν πολύ μετατρέποντας τη συζήτηση για τα διλήμματα σε συζήτηση επίλυσης του προβλήματος όμως :
- Ο στόχος της συζήτησης είναι η ανάπτυξη της ηθικής, η πίεση της **αναγκαστικής λήψης απόφασης** που εξαναγκάζει στη δημιουργία προτεραιοτήτων.
- Η αφοσίωση σε ένα φίλο είναι θετικό χαρακτηριστικό, αλλά η κοινωνική οπτική γωνία του ιδιοκτήτη και του υπεύθυνου ασφαλείας είναι επίσης υπό συζήτηση.
- Οι μαθητές των οποίων η ηθική σκέψη αντιστοιχεί στο Στάδιο 3, όπου η αφοσίωση σε ένα φίλο υπερτερεί, είναι σε θέση να καταλάβουν και την πλευρά της κοινωνίας, όχι μόνο γιατί έχουν ακούσει ξανά και ξανά ότι η κλοπή είναι λάθος.

Τι θα συμβεί στη συνέχεια

- Μια πληθώρα απαντήσεων γίνονται αποδεκτές· το σημαντικό είναι ότι οι μαθητές επιχειρηματολογούν για τις θέσεις τους.
- Αντί να ζητηθεί από τους μαθητές να δώσουν τη 'σωστή' απάντηση, οι ερωτήσεις τους ενθαρρύνουν να δουν το δίλημμα από όσο το δυνατόν πιο πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες και να βρουν μια λύση η οποία να είναι τόσο περιεκτική, που να λαμβάνει υπόψη όλες αυτές τις οπτικές γωνίες (Kuhmerker, 1994b).

Τα οφέλη των διλημμάτων στη σχολική τάξη

- Η συζήτηση ενός διλήμματος μπορεί να είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική επειδή ένα κατάλληλο δίλημμα τονίζει τις λεπτομέρειες της αλληλεπίδρασης στην τάξη.
- Ποιο παιδί φαίνεται να ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή;
- Ήταν το υψηλότερο στάδιο σκέψης αυτό που 'θριάμβευσε' ή μήπως οι μαθητές παρασύρονται και σκέφτονται με διαφορετικά κριτήρια;
- Ποιος αλλάζει άποψη, ίσως πάνω από μία φορά;
- Είναι η σκέψη ή η πίεση των συνομηλίκων, που φαίνεται να μετράει για την αλλαγή γνώμης;
- Αξιοποιούνται οι σκέψεις πολλών μαθητών ή μήπως τη συζήτηση μονοπωλούν λίγοι μαθητές;

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- Berk, L. E. (2015). *Η ανάπτυξη των βρεφών, των παιδιών και των εφήβων* (Επιμ. Έκδ. Ε. Μακρή-Μπότσαρη). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.
- Blatt, M. & Kohlberg, (1975). The effect of classroom moral discussion upon children's level of moral judgment. *Journal of Moral Education*, 4, 129-161.
- Kohlberg, L. (1958). *The development of modes of moral thinking and choice in the years 10 to 16*. University of Chicago.
- Kohlberg, L. & Turiel, E. (1971). Moral development and moral education. Στο G. Lesser, ed. *Psychology and educational practice*. Scott Foresman.
- Kohlberg, L. (1979). Foreword. In J. Rest, *Development in Judging Moral Issues*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kuhmerker, L. (1994b). Fostering moral development through dilemma discussions. In Kuhmerker, L., Gielen, U. & Hayes, R. L., *The Kohlberg Legacy for the Helping Professions*. (p.p. 85-102). Birmingham, AL: Doxa.